
Natalja Skurenok

A tambovi fogoly

Most jelent meg először orosz nyelven a *Tambov: az 1944–45-ös hadifogság története* című könyv az elzászi Charles Mitschi tollából, aki a 188-as számú szovjet táborban raboskodott. Történelmünk egy újabb ismeretlen lapja nyílik meg előttünk.

Hosszú évtizedeken keresztül kevés olyan ember akadt hazánkban, akinek tudomása volt arról, hogy a háború éve alatt Tambov¹ közelében Rada településen működött a külföldi hadifoglyokat begyűjtő, 188-as számú tábor². Nyugaton tényirodalmi művek és visszaemlékezések jelentek meg; a szovjethatalom azonban határozottan tagadta, hogy a Gulag munkatáboraiiban foglyok tízezrei raboskodtak volna: olaszok, franciák, magyarok, lengyelek, csehek, szerbek, luxemburgiak, belgák, svájciak, dánok, norvégok, svédek, angolok és amerikaiak. Közöttük voltak a szövetségesek katonái is és azok, akik egyetlen puskagolyót sem lőttek ki a háború alatt: több tizezer elzászi és lotaringiai, akik önként álltak a szovjet hadsereg oldalára, hogy a nácik ellen harcoljanak, majd koncentrációs táborban végezték. A hatalom úgy bánt velük, mintha igazi ellenségek lettek volna.

Nélkülünk

Vajon milyen képzettársításokat ébreszt az orosz emberekben a „Tambov” szó? A kabalaálatnak számító tambovi farkast, Lermontov elbeszélő költeményét, *A tambovi pénztárnokné* vagy *A fiú Tambovba akar menni* című népszerű dalt sok orosz ismeri. De Elzászban és Lotaringiában mindenki ismeri ennek a város-

nak a nevét: szinte nem is létezik itt egyetlen család sem, melyben a nagypapa, a dédapa vagy a nagypapa szomszédja nem járta volna meg a Tambov melletti hírhedt 188-as számú fogolytábor.

Elzász és Lotaringia Franciaország és Németország között fekszik, s ezért az utóbbi fél évszázadban nem egyszer cserélt gazdát. Az első világháborúban e vidék lakosai „nélkülünk” jelszóval megtagadták, hogy a német hadsereg oldalán harcoljanak. 1940-ben megjelentek a nácik, de kezdetben nem hívták be az elzásziakat és a lotaringiaiakat katonai szolgálatra: ennek az lehetett az oka, hogy szerették volna megnyerni támogatásukat; vagy talán az a hiedelem is járta, hogy az elzásziak szerencsétlenséget hoznak arra a hadseregbe, amelyben harcolnak. 1942 végén viszont Robert Wagner, Elzász hírhedt kormányzója elérte Hitlernél, hogy az elzásziakat is behívják a seregbe.

Elkezdődött a tömeges menekülés: a hadköteles korú férfiak az erdőkben rejtőztek el, a németek az utak mentén lőttek rájuk, koncentrációs táborba küldték őket, és kiirtották családjaikat. Minden egyes szökésért kivégezték magát a szökevényt, családját pedig – az örökbe fogadott gyermekeket is beleértve – németországi táborokba irányították. A náciknak sikerült kényszerítő eszközökkel csaknem 130 000 elzászit és lotaringiait besorozni; őket a keleti frontra vezényelték. Az 1944-es évtől kezdve azonban a családok már nem kaptak híreket férfi hozzátartozóikról – emberek tízezeiről volt szó, akik mintha nyomtalanul eltűntek volna a végtelen orosz síkságon.

Nem akartak katonának menni

„Történt, hogy egy étteremben ültünk a férjemmel munkatársai körében, és tudományos kérdéseket vitattunk meg, amikor valaki kiejtette a »Tambov« szót, egy tudományos konferencia színhelyére célozva – mesélte Ljubov Senderova-

1 Tambov (oroszul: Тамбов) város Oroszország európai részén, Moszkvától 480 km-re délkeletre.
2 Itt raboskodott Örkény István is, továbbá itt kezdte el írni *A lágerek népe* című szociográfiáját.

Fock, a könyv fordítója –, és az asztalunknál ülő egyik nő felkapta a fejét. Ismerem azt a helyet, ott volt lágerben az apám, Charles Mitschi!” Ljubov Senderova, aki képzettségét tekintve matematikus, és jelenleg Strasbourgban él, ekkor hallott először erről a történetről. Claudine Mitschi odaadta neki apja francia nyelvű visszaemlékezéseit, hogy elolvashassa. Ljubov Senderovát teljesen hatalmába kerítette az írás, és elhatározta, hogy lefordítja. A fordítás részleteit elküldte barátainak, akikről egybehangzóan a következő tanácsot kapta: ezt a könyvet Oroszországban is el kellene olvasniuk az embereknek.

Charles Mitschi a háború előtt tanárként dolgozott egy egyszerű kis falusi iskolában. Szerette a zenét, a karéneket, és hangszereken is megtanult játszani. Alig töltötte be a huszonhármát, mikor 1940-ben megnősült. 1943-ban a keleti frontra irányították; feleségét és kisgyermekét hagyta hátra. Elmenőben így figyelmeztette feleségét: ha nem jönne tőle levél, ne higgyen semmiféle idegennek – ezt azt jelenti majd, hogy átállt a szovjet hadsereg oldalára.

Először Németország északi részén Rostockban volt kiképzőtáborban, majd egy katonai egység-nél szolgált Novográ-d-Volinszkban (Ukrajna, Zsitomiri járás). Ott tartózkodott 1944 első napjait. Charles leírja, hogy hogyan szervezték meg a passzív ellenállást, melyben különösen a luxemburgiak tüntek ki. Mindannyian olvasták a szórólapokat, amiken de Gaulle felszólította az elzászi és lotaringiai lakosokat, hogy álljanak át a náciktól a Vörös Hadsereg oldalára. A röpiratok végén ez állt két nyelven, oroszul és franciául: „A felhívásban foglalt célok elérése érdekében a fogságba kerülés javasolt.”

Az 1944-es év első napján a németek tűzijátékot rendeztek, a szovjet hadsereg világlítórakétákkal felelt rá, és megkezdődött a támadás. Mitschi elhatározta, hogy az ágyúzás alatt fogja megadni magát, dezertálását hősi halálnak álcázva, hogy a családjának ne essék emiatt baja. Rajta kívül voltak még néhányan, akik a szovjet hadsereg felé vették útjukat. Először a partizánok kezébe kerültek, aki aztán átadták őket a reguláris alakulatoknak. Így kezdődött az elzászi falusi tanító keresztútja, aki bár nem akart a nácik oldalán harcolni, mégis a szovjet Gulagon végezte.

A 188-as számú tábor

Majdnem egy hónapig tartott, míg Kurszki-g vitték őket; Kurszokban kiválasztották a németeket. Ugyanott az elzásziakat és a lotaringiaiakat jó hír fogadta: döntés született arról, hogy útnak indulhatnak de Gaulle-hoz Észak-Afrikába. Először azonban abba a 188-as számú Tambov melletti lágerbe irányították a foglyokat, ahol feltáplálták és meggyógyították őket. Hamarosan odaérkezett Iván Petrov tábornok, a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság vezetője. Vele együtt jött három francia tábornok is, és kiválasztottak 1500 embert de Gaulle észak-afrikai serege számára. Charles Mitschi teljes elragadtatásban volt: végre mindennek vége! Azonban az utolsó percben az orvos megtagadta a lesoványodott fogoly izmait, és így szólt: „ez az ember nem fogja bírni az utat!”

Folyamatosan érkeztek a franciák, a foglyokat ide küldték egészen a háború végéig, de többé senkit nem indítottak útnak de Gaulle-hoz. Vajon miért? Az egyik magyarázat az, hogy az Algériába került franciák nem nyilatkoztak túl kedvezően Sztálinról. A másik, hogy Sztálin a Nyugattal való alkudozásában cserealapként akarta felhasználni a francia hadifoglyokat, hogy kozákokat vagy más foglyokat kaphasson értük.

Miután az elvtársak távoztak a tambovi lágerből, minden gyökeresen megváltozott: a foglyoknak szinte alig adtak enni, és tucajtával hullottak az emberek. Azoknak, akik Hitler ellen akartak harcolni, másfél év pokolbéli szenvedés jutott osztályrészül – az éhezés, a betegségek és annak a reménynek az elvesztése, hogy valaha hazatérnek. Máig sem ismeretes, hogy valójában hányan haltak meg ebben a haláltáborban. „Amikor elkezdtem foglalkozni a témával, lép-ten-nyomon hazugságokkal találtam szemben magam – mesélte Ljubov Senderova-Fock. – A Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság névjegyzéke szerint mindössze 1329 francia halt meg szovjet fogságban. Maguk a franciák azt állítják, hogy különböző becslések szerint 5 és 10 ezer között van az elhunytak száma – azoké, aki előtte megadták magukat, és a nácik ellen akartak harcolni. Egyes történészek szerint létezik egy 32 000 emberről szóló lista is. Tambovi történészek elmondták nekem, hogy

a tulajdon szemükkel láttak a levéltárban olyan 1944-ből származó sürgönyöket, amelyek a tambovi láger parancsnokságára érkeztek be, és azt az utasítást tartalmazták, hogy a »meghaltak« szót helyettesítsék a »továbbirányítva« kifejezéssel.”

Mitschi leírja, hogy csak 1944–45 telén naponta 30-40 ember halt meg a barakkokban. Charles az általános legyengülést leszámítva épségben átvészelte ezt az időszakot. „Bár a hosszú tél folyamán szármalmas egészségi állapotban voltam, nem akartam beletörődni és elheverni a priccsen – írja. Egy-két társam segítségével megküzdöttem azzal a néhány lépcsőfokkal, és minden nap kimentem a barakkból, hogy erőt vegyek magamon, és dolgoztassam az izmaimat.”

Charles Mitschit zeneszeretete mentette meg. A láger könyvtárában szerveződött egy irodalom- és zenekedvelőkből álló kör; megkérték Charles-t, hogy foglalkozzon azokkal, akik már nem tudtak járni – hátha javítja a hangulatukat. Barátaival együtt szervezett egy kórust, utána pedig egy zenekart – a hegedűket egy román fogoly csinálta a szomszéd erdőben kivágott nyírfából. Az egyik felügyelő tisztről kiderült, hogy szereti a zenét: Malenkov hadnagy, aki igen megkedvelte Charles-t, még abban is segített neki, hogy megússza az utolsó motozást, mielőtt az elhagyta volna a tábort; Malenkovnak köszönhetően, sikerült kicsempésznie egy kanalat, egy kést és a táborban írt kották egy részét. Ezekkel a kincsekkel indult útnak hazafelé Elzászba Charles Mitschi volt hadifogoly a 188-as számú lágerből 1945. augusztus 2-án. S több mint fél évszázaddal később tudták csak rábeszélni a gyerekei apjukat a tambovi fogságáról szóló könyv megírására.

Alexander Kuzminih történész véleménye

Becslések szerint a Szovjetunióban a második világháború alatt több mint 5 millió katonatisztet és polgári személyt ejtettek fogságba, illetve internáltak. A lágerek különböző színvonalúak voltak: a fogoly tisztek megfelelő ellátásban részesültek, és még tisztiszolga tartását is engedélyezték nekik. Az egyszerű katonák azonban igen nehéz körülmények közé ke-

rültek. A 188-as számú táborban köztudottan magas volt a halálozási arány. A voronyezsi és a tambovi körzetek hadifogolytáboraiiban a foglyok olyan nagy számban haltak éhen vagy estek betegségek áldozatául, hogy emiatt leváltották Pjotr Szoprnyenkót, a Hadifogolyügyi Főparancsnokság vezetőjét, és Iván Petrov került a helyére. A 188-as lágerben gyűjtötték össze a külföldieket, mielőtt visszaindították volna hazájukba őket; ott katonai egységeket próbáltak kialakítani a hadifogoly franciákból, lengyelekből, csehekből, szlovákokból. Elzász és Lotaringia lakosai esetében – a terület vitatott helyzete miatt – nehezebben lehetett dönteni a hovatartozásukról: vajon francia vagy német polgárokról van-e szó? A háború alatt a szovjet vezetőknek mellesleg az az ötlete támadt, hogy a nemzetgazdaság helyreállításában felhasználhatnák ennek az 5 millió fogolynak a munkaerejét; a feladattal azonban nem sikerült megbirkózniuk, mivel a foglyokat etetni és gyógyítani kellett, a barakkokhoz építőanyagra volt szükség – az országnak pedig nem voltak meg ehhez az erőforrásai. Ezért a hadifoglyok nagy részét szinte rögtön a háború befejezése után visszaküldték hazájukba. Az akkori vezetésnek még egy elképesztő ötlete támadt: Németország csaknem teljes férfilakosságát át akarták telepíteni a Szovjetunióba, hogy részt vegyenek az újjáépítési munkálatokban – Istennek hála, 1945-re felülkerekedett a józan ész, és elképzelésüket nem valósították meg.

(Novoje Vremja)

Orville Schell

Fortélyos félelem Kínában

„Liberálisként nemigen jósolok magamnak nagy jövőt Kínában” – így panaszkodott egy bizalmas beszélgetés során nemrég egy kínai szakértői csoport kiváló vezetője, aki épp külföldre készült költözni. Ezek a szavak nagyon is ismerősen csengenek manapság, amikor képzett kínai szakemberek adnak hangot országuk